

Oversigt

Hærstabens historiske Arbejder

Krigshistorie omfatter dels selve krigsbegivenhedernes forløb, dels krigsvæsenets historie. De to emner kan ikke behandles hver for sig, thi selve krigens førelse og forløb er helt afhængig af de forberedelser, der i fredstid er truffet med henblik på en kommende krigssituation gennem uddannelse af tropper og deres førere, bygning af befæstningsanlæg, anskaffelse af våben og andet krigsmateriel samt gennem opbygning af en hjemlig industri, der kan omstilles og udvides til at erstatte de lidte tab. Krigsvæsenet bliver derfor afhængigt af en række sociale, kulturelle, indre og ydre politiske forhold allerede mange år før krigsudbruddet. I bedømmelsen af den enkelte krigs forløb må historikeren først søge at sætte sig ind i de forhold, der herskede i de krigsførende lande. Han må danne sig et klart billede af de ledende folk: politikere og troppførere, af befolkningens vilje til ofre og ydelser, til mandskabets mod og udholdenhed.

Hvad selve skildringen af krigen angår, skal historikeren søge at fremstille begivenhederne så objektivt som muligt, klarlægge førernes viden om fjenden, troppernes tilstand, våben og krigsskuepladsens forhold, eventuelle klimatiske ændringer, der kan gribe ind i tidligere udarbejdede planer. Derefter skal han påtale fejl og fremdrage fortjenstfulde handlinger, hvoraf man kan drage lære, således at man med udbytte kan tage hans arbejde frem og udnytte erfaringerne. Han må skaffe sig oplysninger fra begge parter og helst sammenholde dem på kampområdet for at finde frem til begivenhedernes rette forløb ved sammenligning.

Historikeren må kende krigskunstens standpunkt og de gængse principper for våbenarternes anvendelse og vogte sig for at lade sin dom påvirke af senere tiders udvikling og kunnen. Han må ikke lade sig forlede af sine egne følelser for den ene eller den anden af de krigsførende parter eller for denne eller hin politiker eller hærfører. Disse sidste krav gør det meget vanskeligt at behandle krige,

der er ført i historikerens levetid, hvor stemninger og hensyn til endnu levende personer kan sløre hans dømmekraft og påvirke hans fremstilling.

I

Dansk krigshistorie er selvfølgelig behandlet langt tilbage i tiden; men forfatterne har næsten alle manglet kritisk sans og har været henvist til at benytte tilfældige brevsamlinger, enkelte dokumenter eller trykte kilder. Kun undtagelsesvis har de haft adgang til blot nogenlunde upartiske beretninger, og deres arbejder er derfor næsten alle meget ensidige, uden evne til at se begivenhederne med begge parters øjne. Men tiden har været hård ved gamle papirer, og afskrift af forlængst tabte akter vil derfor altid have værdi.

Den første officer, der vovede sig ind på det krigshistoriske felt, var artillerikaptajn *Mouritz Friedenreich*, der var præstesøn fra Stege og i sin ungdom havde studeret udenlands. En tid gjorde han tjeneste i Frederik II's hære, men vendte derefter hjem for at gå ind i den danske hær. Han udgav 1758 og 1765 »Kong Christian V's Krigshistorie« (1675–79) i to bind. Den var næsten udelukkende bygget på trykte kilder og kun undtagelsesvis var forfatteren tyet til det store, utrykte materiale, der fandtes i arkiverne og på Det kgl. Bibliotek. Værket må desværre betegnes som kritikløst, skamrosende og derfor værdiløst.

Den næste var generaladjutant *Heinrich Otto Scheel*, der ville beskrive Den store nordiske Krig. Hans farfader, generalløjtnant Hans Heinrich Scheel, havde under felttoget som generaladjutant og ingeniørofficer samlet et stort antal kort og planer over krigsskuepladser, slagmarker og fæstninger foruden en del dokumenter. Disse papirer ønskede sønnesønnen nu at udnytte og fik 1781 tilladelse til at gøre brug af arkiver og biblioteker. 1785 udkom 1. del af det meget omfattende anlagte værk »Krigens Skueplads«. Det er et stort og dygtigt topografisk-historisk og strategisk-taktisk værk, der ikke alene skildrer Danmark-Norges topografi og militærgeografi, men også medtager Sveriges og Nordtysklands forhold, og det har derfor meget stor blivende betydning. Desværre fandt han avancementsforholdene for trange her i landet, og da han fik et lokkende tilbud fra Preussen, fik han sin afsked mod at efterlade farfaderens og sine egne kort og optegnelser. Kort og planer blev senere spredt over forskellige arkiver og biblioteker, medens en del af forarbejderne endnu findes i Hærens Arkiv.

Omkring år 1800 fandtes der flere skrivende officerer, hvoraf de mest bekendte er *Werner Hans Frederik Abrahamson* og hans

son *Joseph Nicolai Benjamin* samt *Jacob Hansen Steffens*, der udgav »Journal for Militaire«. Men ingen af dem beskrev dansk krigshistorie, skønt professor *Erich Christian Werlauff* 1800 stærkt opfordrede til at skrive »Det nordiske Krigs- og Søværns Historie, der hører til de mange pia desideria i vort Fædrelands Historie«. Englænderkrigene forhindrede alt arbejde hermed.

Grundlægger af den moderne militære historie i Danmark blev *Ferdinand Heinrich Jahn*, født 1789 i Neumünster, hvor hans fader var apoteker. Han ville oprindeligt have været søofficer, men da dette måtte opgives, blev han 1803 rekrut i Binzers Feltjægerkorps og 1805 fændrik i Ewalds 1. slesvig-holstenske Bataillon. Da han var livfuld, lærelysten og pligtopfyldende, blev han 1807 sekondløjtnant; udmærkede sig 1808, 09 og 13 og deltog i III Auxiliaircorps i Frankrig, hvor han oversatte stykker af Holberg og Ingemann til tysk. Efter hjemkomsten til Ratzeburg startede han 1818 sammen med kaptajn *Johan Adolph Fibiger* »Magazin for militair Videnskabelighed«. 1820 blev han kaptajn, og samme år udgav han 1. del af »Grundtræk til Christian den Fierdes Krigshistorie: »Historie om Kalmarkrigen«. I 1822 fulgte 2. del: »Historie om Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen«. Jahn havde gjort store forstudier til disse bøger, selv om han hovedsagelig måtte benytte trykte kilder. Frederik VI havde imidlertid fået øjet op for den flittige officer og forflyttede ham til København samtidig med, at han sikrede ham den fornødne økonomiske understøttelse. Jahn søgte alle vegne at trænge ind i studiet og lærte sig latin. Han var endnu ikke helt blevet herre over sit fyrige temperament, men han gik altid til selve kilderne og hans samvittighedsfulde granskning bragte ofte nye resultater til veje. Hans fremstilling var livfuld og billedrig, sproget tiltalende, selv om det var præget af hans holstenske fødsel. Jahns tanke var først at udgive en »Haandbog i den danske Krigshistorie for de sidste 400 Aar«. Men med kongens billigelse ændrede han sit mål og udgav 1825 »Almindelig Udsigt over Nordens, især Danmarks, Krigsvæsen i Middelalderen«. Desuden ville han skrive en Danmarks historie i 6 bind, men han nåede kun at skrive manuskriptet til »Unionstiden ført til Kong Hans' Død«, inden han døde 1828. Manuskriptet blev udgivet af Fibiger m. fl. i 1835 under titlen: »Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne, fra Kong Oluf og Dronning Margarethe, indtil Kong Hanses Død«. Blandt Jahns efterladte papirer var et manuskript på 60 ark om »Danmarks politiske Historie fra Sigurd Snogøje til Valdemar Atterdag«, som hans søn ønskede at udgive; men han måtte opgive tanken, da han ikke fik et tilstrækkeligt antal abonnenter. Tidens

historikere anerkendte Jahns arbejde og indvalgte ham i Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, en ære, der kun timedes to militærhistorikere: ham og generallojtnant A. P. Tuxen. Hans betydning lå ikke blot i de få værker han nåede at udgive, men hans ildnede forelæsninger og mange mindre afhandlinger i hans tidsskrifter fik interessen til at brede sig i officerskorpset.

Jahns søn, *Jens Harald Fibiger Jahn*, der var født 1818, begyndte som sekondløjtnant at sysle med krigshistorie; 1840–41 udgav han »De danske Auxiliartropper« i to dele og 1843 »Et dansk Hjælpekorps i Ungarn«. Han var flittig medarbejder ved tidsskriftet »Militairt Repertorium« og blev 1847 medredaktør. 1842 måtte han tage sin afsked på grund af svagelighed, men meldte sig igen ved oprørets udbrud. 1849 gjorde han tjeneste som kaptajn og faldt den 6. april ved Ullerup. Hans arbejde byggede på grundige arkivstudier og udformedes i en upartisk, lidt tør fremstilling. Hans og nogle af hans faders ekscerpter og optegnelser gik over til Vaupell og findes tildels i Rigsarkivet.

Johan Adolph Fibiger var født 1791 på Snoghøj og døde 1851 som oberstløjtnant. Han var som premierløjtnant blevet lærer ved Landkadetakademiet, hvor han viste sig fremragende dygtig. Efter at være blevet major blev han 1830 chef for Højskolen; men her kom han straks i strid med undervisningsinspektøren, den ovenfor nævnte Joseph Abrahamson, og det endte med, at han blev land- og søkommissær i Vejle. Han havde fortsat »Magazinet« efter Jahns død og var på dette tidspunkt ved at starte en fortsættelse »Militairt Repertorium«, hvori han bl. a. skrev »Daniel Rantzaus Biographie«. 1842 tog han sin afsked som oberstløjtnant og kunne nu hellige sig det historiske arbejde. 1848 søgte han om at blive anvendt, og i 1849 blev han en kort tid kommandant i Fredericia, men måtte snart vige pladsen for Lunding, hvorefter han fik kommandoen i det nordvestlige Fyn.

Frederik Ludvig August Haller Baggesen var født 1795 som søn af digteren Jens Baggesen og døde 1865 som generalmajor. Som sekondløjtnant deltog han 1813 i togtet til Mecklenborg, men blev syg og sendt med en transport til Altona. Undervejs blev konvojen opbragt, og han sad nu som fange i Mecklenborg en tid, men herunder lærte han en del af det unge Tysklands førende mænd at kende. Han blev dog snart frigivet på æresord og rejste til København, hvor han fulgte undervisningen på Universitetet. 1832 blev han kaptajn og lærer på Højskolen og kom samtidig i redaktionen af »Repertorium«. Hans vigtigste arbejder var en politisk-geografisk »Den danske Stat« og »Ledetraad ved Forelæsningerne

over Danmarks Krigshistorie og Krigskunstens Historie«. 1848 og 49 gjorde han stabstjeneste, men blev 1850 chef for en brigade, en stilling, han ikke magtede under de kaotiske forhold i Øvre Stolk. 1854 blev han chef for generalstaben, og 1858–60 var han kommandant i Rendsborg. Men hans interesse for krigshistorie veg hurtigt pladsen for ønsket om at udgive faderens digtning.

De to brødre *Jens Carl* og *Frederik Løvenørn Bardenfleth* havde i deres unge dage skrevet en del. Carl dels i udenlandske tidsskrifter, dels i Kielerbladet »*Zeitung für Litteratur und Kunst in den dänischen Staaten*«. Frederik beskrev »*Stormen på Stralsund 1809*«, hvori han selv havde indlagt sig megen berømmelse. Han døde 1852 som kommanderende general i Holsten og Lauenborg.

Jacob Thode Ræder var født på gården Næs i Romsdalen og døde 1853 i København af kolera. Faderen havde udmærket sig i kampene mod Sverige, men døde 1808 som oberstløjtnant. Ræder blev landkadet 1811, sekondløjtnant 1815 og kom 1818 til at forrette tjeneste ved okkupationskorpset i Frankrig. Efter hjemkomsten gjorde han tjeneste flere steder og blev 1833 lærer ved Den militære Højskole, hvor han måtte udarbejde lærebøgerne for sine fag. Han kom derved ind på forfatterbanen og udgav 1837 »*Den danske Armés Organisation*«, der er et vigtigt kildeskrift for studiet af den danske hærs organisation. I begyndelsen af 1840-erne var der tale om at påbegynde udarbejdelsen af en almindelig dansk krigshistorie, men hans modstandere karakteriserede ham som manglende begavelse, historisk dannelse og videnskabelighed. Denne kritik gjorde han til skamme ved 1845–52 at udgive et stort anlagt værk »*Danmarks Krigs- og politiske Historie 1807–09*«, der stadig har værdi, da hans opfattelse af personer og forhold i reglen er sund og fordomsfri. Under Treårskrigen udmærkede han sig flere gange og avancerede fra major til oberst. Han har efterladt sig nogle erindringer, hvoraf Clausen og Rist 1912 udgav »*Oberst Jacob Thode Ræders Barndoms- og Ungdomserindringer*«, medens en brodersøn 1911 udgav hans »*Krigserindringer fra 1848–50*«. Begge bøger er særdeles velskrevne og livlige, men Ræders iltre og stridbare sind præger særligt den sidste stærkt.

II

Straks efter de første kampe i 1848 stod det klart for Overkommandoen og Krigsministeriet, at den med så megen omhu i 1842 udarbejdede hærplan led af meget store mangler, der ikke trådte frem i fredstid, men næsten lammede hærens kampkraft på slagmarken. Takket være vor dygtige ledelse nåede man imidlertid

ved krigens slutning op på at råde over en vel organiseret armé på godt 50.000 mand, og det gjaldt nu at gennemføre en brugelig hærplan bygget på de dyrekøbte erfaringer. Men rigsdagens finansudvalg forlangte budgettet bygget på planen af 1842. Det førte til voldsomme stridigheder mellem ministrene og rigsdagen, og mellem 1851 og 1864 tog 3 krigsministre deres afsked, fordi de ikke kunne påtage sig ansvaret for hærens tilstand. Samtidig førte regeringerne en Slesvigpolitik, der før eller senere måtte give de tyske staters ledende politiker, Bismarck, de kort på hånden, der var ønskelige, for at Tyskland kunne lægge ansvaret for en krig på vore skuldre.

Klar over, at en krig kunne komme når som helst, påbegyndte krigsminister, general Lüttichau arbejdet med en ny hærplan, der skulle gå ud fra en hær på 50.000–60.000 mand, altså den styrke, den danske armé talte ved Treårskrigens slutning. Men Lüttichau måtte demissionere 1856 efter en strid med finansministeren, og hans efterfølger, major Lundbye, savnede under arbejdet med den nye plan et gennearbejdet arkiv og en overskuelig fremstilling af hærens tidligere organisation og historie. 1857 gav han derfor Generalstaben ordre til at gennemgå ministeriets arkiv fra c. 1800 indtil 1848 såvel i almindelighed som specielt angående organisation og krigshistorie og bemyndigede den til at forhandle direkte med departementerne herom.

Medens afdelingernes arkiver stadig lå ude ved de forskellige stabe, fandtes Krigsministeriets arkiv i ministeriets bygning i Slotsholmsgade, dels på lofterne, dels i kældrene, hvor den ældre del i 1801, da man frygtede et bombardement, i huj og hast var blevet kastet ned. Ganske vist var der blevet stillet reoler op, men sagerne var slet ordnede, dele deraf udleverede til brug i departementerne, og ved tilbagekomsten anbragt, hvor der tilfældigvis var plads. Kort efter Treårskrigen havde Krigsministeriet som de andre ministerier fået ordre til at aflevere alle arkivalier ældre end 1750 til Geheimearkivet, hvilket af organisatoriske grunde for Krigsministeriets vedkommende blev ændret til 1763. Samtidig begyndte Overkommandoen og andre særlige kommandomyndigheder af aflevere deres krigsarkiver til Krigsministeriet, der desuden måtte modtage de slesvig-holstenske arkiver. For at få plads måtte man overtage Slotsholmens Vagts bygning. En følge af den almindelige værnepligts indførelse blev desuden, at der kom forespørgsler fra de forskellige retskredse om hjemsendte værnepligtiges straffesager, og arbejdet voksede arkivkontorets personel over hovedet. Som en skrev: arkivet var en død masse, uanvendelig for ikke-kendere.

Generalstaben henvendte sig straks til Armeens Intendantur (ministeriets 2. departement), hvorunder arkivet sorterede, men fik til svar, at da der hverken var lys eller varme i arkivet, måtte man vente med det egentlige arkivarbejde til foråret. I stedet ville Generalstaben gennemgå de i Taktisk Sektion værende trykte samlinger af forordninger, parolbefalinger og militære reskripter og ordne uddragene i bestemte rubrikker. Generalstaben mente, at der på denne måde ville fremkomme en temmelig klar oversigt over armeens udvikling i dette tidsrum. Senere kunne man søge oversigterne fuldstændiggjorte med hensyn til krigshistorien. Af hensyn til arméhistorien måtte man gå tilbage til arméplanen af 1790, der gjaldt ved århundredskiftet. Skulle gennemgangen af de trykte samlinger være sluttet inden vinteren var overstået, ville man begynde en gennemgang af arkivets registraturer i selve arkivkontoret, hvis det ikke kunne tillades Generalstaben at låne registrene mod behørig kvittering. Man kunne derefter, når det milde vejr tillod det, fortsætte arbejdet i selve arkivet efter en plan, der kunne fastsættes til den tid. Ministeriet godkendte allerede den 20. november 1857 denne plan og bestemte, at arbejdet med registrene skulle foregå i arkivkontoret.

Generalstaben overdrog arbejdet til den Taktiske Sektion, der imidlertid kun kunne afse én officer, daværende kaptajn *H. V. Mathiesen*, dertil. Arbejdet gik kun langsomt, da kaptajnen med krigsministerens tilladelse lå på landet om sommeren, altså i den tid, man kunne arbejde i arkivet. For at få et pålideligt udgangspunkt for den historiske fremstilling af de forskellige organisationers udvikling, viste det sig nødvendigt at gå tilbage til de bestemmelser, kong Frederik III fastsatte efter indførelsen af suveræniteten, da han afskaffede de løse, fremmede lejetropper og indførte en stående hær sammensat dels af hvervede hovedsageligt udenlandske folk, dels af udskrevne nationale landsoldater, men særligt måtte man hæfte sig ved forordningen af 20. juni 1788 om stavnsbåndets ophævelse og de kort derefter følgende bestemmelser til hærens nationalisering.

I december 1859 blev major Lundbye afløst af general Thestrup, og da ministeriet intet havde hørt om arbejdets fremgang, sendte han den 16. marts 1860 en let spydig skrivelse til sektionen med anmodning om at få en rapport over, hvor langt man var nået, plan for arbejdets udførelse og oversigt over de fornødne midler og personel til arbejdet.

Taktisk Sektion svarede den 27. marts, at arbejdet var fuldført. Der forelå det fornødne materiale til en påbegyndelse af arméhistorien for tiden 1800–1848, kendskab til armeens organisa-

tion omkring 1800 for så vidt det kunne hentes fra trykte forordninger o.s.v. Derimod var der endnu ikke udført noget arbejde i selve arkivet. Foruden major Mathiesen kunne man anvende major *H. C. J. Beck* og kaptajn *J. C. Blom*, medens kaptajnerne *L. E. Fog* og *C. M. W. Tvermoes* var optaget af andet arbejde. Hvad det fremtidige arbejde angik, havde sektionens chef oberstløjtnant *D. H. Diederichsen* forhandlet med majorerne Mathiesen og Beck og kaptajn Blom, og man var blevet enige om at påbegynde gennemgangen af arkivet under Becks ledelse og bad derfor om et lokale i Krigsministeriets bygning, hvor registre og arkivsager ved arkivkontorets foranstaltning efterhånden kunne overlades til afbenyttelse. Da alle sektionens guider var optagne, bad man om en bevilling til en skriver. Nogen endelig plan for gennemførelsen af arbejdet indtil 1848 kunne endnu ikke gives. Arméhistorien og krigshistorien måtte inddeles i afsnit, den første efter de forskellige organisationsplaner, den sidste efter de fremtrædende politiske perioder, men de burde gå hånd i hånd og gensidigt komplettere hinanden.

På dette tidspunkt var den fortrinlige hærplan, Lundbye havde forelagt i 1858, forlængst opgivet, og general Thestrup søgte nu ad andre veje at gøre hæren brugelig. Hvad det krigshistoriske arbejde angik, godkendte han den 10. maj 1860 den foreløbige plan, men ændrede opgaven til først at begynde med at samle, ordne og overskueliggøre det tilstedeværende materiale til en eventuel senere bearbejdelse af krigshistorien 1848–50, stillede et lokale til rådighed i selve ministeriets bygning og tilkommanderede en yngre officer. Generalstaben lod skrivelsen gå videre til Beck og Blom og meddelte nogle dage senere, at sekondløjtnanterne *N. P. Jensen* og *J. C. Pingel* var beordrede til at assistere ved arbejdet. Der var på dette tidspunkt kun udkommet nogle få officielle rapporter, som Generalstaben havde offentliggjort i »Fædrelandet« (Hedemanns rapport fra slaget ved Slesvig) eller udsendt som særlige publikationer. Derudover var der fremkommet nogle skildringer fra krigen, hvoraf den vigtigste er *A. D. Cohens* »Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og de Faldnes Minde«, der dels indeholder en skildring af felttogene, dels en meget værdifuld oversigt over de faldne ordnede efter afdeling og dato.

Beck må straks efter have været hos Thestrup, for 4. juni indeholdt »Kundgørelse for Armeen« en bestemmelse om, at samtlige afdelinger, der endnu måtte være i besiddelse af uafleverede arkivsager fra krigsperioden, snarest muligt skulle indsende dem til Krigsministeriets arkivkontor til opbevaring i det samlede krigsarkiv, og samtidig henstilledes det til officerer og andre, der måtte

ligge inde med dokumenter eller specielle oplysninger, at indsende dem. I den følgende tid indkom da også arkiver fra afdelingerne og flere enkeltpersoner.

Den 27. juni indsendte Beck en arbejdsplan, men såvel den som alle andre akter vedrørende arbejdet er på et eller andet tidspunkt blevet fjernede. Det kan dog af korrespondancebøger ses, at han har forlangt en skriver, et stort antal kort og betydelige midler, idet det har været hans hensigt at udarbejde grafiske fremstillinger i stor målestok og i størst mulig detail. Planen blev fremsendt af sektionen med en del bemærkninger om de punkter, hvori den ikke var enig med Beck. Selv om Thestrup anså det for rigtigst ikke at gribe ind i detailudførelsen af den slags arbejder, måtte han dog udtale, at disse kostbare arbejder ikke nødvendigvis hørte med til arbejdets mål: at samle, ordne og overskueliggøre materialet til en eventuel senere behandling, idet de burde opsættes til udarbejdelsen af krigens historie. Penge og skriver kunne han ikke skaffe.

Den 14. juli påbegyndtes arbejdet i et lokale i ministeriets øverste etage ved siden af arkivkontoret efter major Becks plan, der gik ud på indsamling af alle afdelingers og militærpersoners sager vedrørende krigsperioden 1848-50 sammen med de tilsvarende dele af ministeriets kontorers sager, der herefter skulle indgå i krigsarkiverne. Derefter skulle materialet gennemgås hvert år for sig, hvorefter man skulle søge at bringe det ordnede materiale i en overskuelig og bearbejdet form. Det viste sig straks at så godt som alle arkiver var i den mest forstyrrede tilstand. På flere steder var registreringen fuldstændig forsømt, på andre var alle uvigtige sager registrerede, medens de vigtigste sager som rapporter, meldinger o.s.v. lå i et kaos uden nummer og fortegnelse. Man besluttede sig så til at underkaste arkivalierne to behandlinger: en foreløbig, hvorved de lagdes i orden efter aflevering og dato, og en endelig, hvorved de enkelte afdelingers foreløbigt ordnede arkiver atter blev gennemgåede, de uregistrerede sager med nogen betydning efterregistrerede og de uden betydning nummererede, ligesom man sikrede sig, at alle meldinger, der var skrevet med blyant, og hvoraf størstedelen var meget nær ved at være udviskede, ikke gik tabt. Samtidig blev alle byens biblioteker gennemgået med hensyn til bøger, der omhandlede krigen, og de enkelte værker opført i en fortegnelse med bemærkninger om deres værdi ved en eventuel bearbejdelse af det samlede stof.

Inden for arbejdsgruppen fik hver af deltagerne sit bestemte område, således at de kunne lægge deres arbejdstid, som det passede dem. Beck blev året efter sendt på en længere tjenesterejse

til udlandet, Blom var samtidig lærer på Landkadetakademiet, og disse to generalstabsofficerer deltog desuden i general Steinmanns omhyggelige rekognosceringer i Hertugdømmerne. Jensen kunne passe timer på Schneckloths skole og desuden være sekretær i kommissionen for et nyt eksercerreglement. Efterhånden som arbejdet skred frem, blev pladsforholdene i lokalet i Krigsministeriets bygning for trange, og 1863 lykkedes det Beck at skaffe sig bedre forhold i Landkadetakademiets bygning.

Efter at den endelige ordning af arkiverne for 1848 og 49 var færdig, påbegyndtes bearbejdelsen, idet der udarbejdedes detaljerede dislokationstabeller og marchtableauer for hver dag, og samtidig begyndte man på en kladde til en historisk fremstilling af begivenhederne i form af en dagbog, medens 1850 henstod som foreløbig ordnet.

Da faren for krig i efteråret 1863 blev overhængende, blev arbejdet standset foreløbig, og situationen var herefter denne: 1. Den foreløbige ordning af krigsarkivet for alle 3 år var færdig. 2. Den endelige ordning af arkivalierne for 1848–49 var færdig. 3. Marchtableauer og dislokationstabeller for 1848 og tildels 1849 var tilendebragt. 4. Bibliotekerne var gennemgået med hensyn til de foreliggende trykte skrifter for hele krigsperioden. 5. En foreløbig kladde til en dagbog for begivenhederne i 1848 var færdig, en lignende fandtes for de 3 første måneder af 1849, hvortil kom en speciel skitse af forholdene under våbenstilstanden.

Den afbrydelse, krigen i 1864 medførte, havde til følge, at kun en enkelt af de tidligere medarbejdere kunne benyttes til afslutningen af Treårskrigen historie, og det vil derfor være passende her at se på de vigtigste af dem.

Hans Charles Johannes Beck var født 1817 på St. Croix og døde 1890 som oberst i København. Han havde under hele Treårskrigen kun gjort tjeneste i brigade- og divisionsstabe, og efter krigen ligeledes udelukkende forrettet stabsarbejde. Han var svagelig og nervøs, og det var derfor meget mod hans ønske, at han 1863 blev chef for 1. Regiment, hvor han afløste oberst Max Müller. På denne plads måtte fordres en robust, rolig og myndig personlighed, og det var derfor et fejlgreb fra ministeriets side at fastholde hans ansættelse. Hans planer for ordningen af krigsarkiverne og forberedelsen af Treårskrigen historie var så vel gennemtænkt, at de blev gældende for de følgende historiske arbejder. 1863 udgav han »Generalmajor Olaf Rye's Tilbagetog gennem Nørrejylland«, som han havde særlige forudsætninger for at skildre, da han havde været souschef ved Ryes brigade og fulgt sin chef til Fredericia.

Hans Jørgen Blom var født 1792 i Randers og døde 1864 på

Frederiksberg som Oberst. 1807 blev han frikorporal, 1811 sekondløjtnant. I 1813 forsattes han til Holstenske Skarpskytterkorps og deltog med det i felttoget i Mecklenborg og Holsten, hvilket han 1842 skildrede i »Dansk Folkeblad«. 1848 oberstløjtnant og chef for 4. Liniebataillon, 6. juni 1848 hårdt såret på Dybbøl, 1849 oberst og kommandant på Als, 1852 afsked. Bibliotekar i Det kgl. Garnisonsbibliotek. Udgav 1826 »Unions- og Borgerkrigene, et Bidrag til den danske Krigshistorie« og 1845 »Krigstildragelserne i Sjælland 1807«. 1831–32 skrev han to piecer »Land- og Sømagt«, der fremkaldte en skarp pennefejde, 1829 »Katechismus for den danske Krigsmand«, der fyndigt og hjertevarmt gav menigmand et begreb om soldaterånd og soldaterpligter.

Jean (Jan) Carl Blom var født 1827 i København og døde sammesteds 1916 som oberst. I 1848 havde han gjort tjeneste ved 4. Bataillon, under de to følgende felttog ved artilleriet, og efter krigen havde han været kompagnichef ved 3. Reservebataillon. 1855 blev han adjoint i Generalstaben og var 1864 stabschef hos general Steinmann. Som lærer på Højskolen udarbejdede han nogle »Notitser angående Generalstabsforretninger i Felten«, der blev meget benyttet under krigen 1864. 1868–70 udgav han »Bidrag til den danske Krigsmagts Historie« omhandlende middelalder og unionstid.

Otto Emanuel Blom var født 1830 i København som søn af ovennævnte oberst H. J. Blom og døde 1903 sammesteds som oberst. Han gennemgik Den militære Højskole 1848–53 og blev hurtigt meget interesseret i det nye riflede skyts og i panserkonstruktioner. I 1861 blev han undertøjmester ved søetaten og ledede 1864 såvel marinens som hærens forsøg hermed. 1869 kom han til kystartilleriet, blev 1889 chef for Københavns Søbefæstning og 1895 for Fæstningsartilleriregimentet. Han redigerede 1862–67 »Tidsskrift for Krigsvæsen«, 1865–68 »Dansk militært Tidsskrift« og vandt 1862 »Norsk Militært Tidsskrift«s guldmedaille. Hans store indsigt i skytset og hans historiske interesser gjorde ham til Danmarks første våbenhistoriker, hvilket førte til, at han 1877 udsendte »Kristian den Fjerdes Artilleri, hans Tøjhuse og Vaabenforråd«. Efter sin afsked ledede han ordningen af den historiske våbensamling på Tøjhuset.

Niels Peter Jensen var født i København 1830 og døde sammesteds 1918 som oberst. Han var frivillig fra 1848 ved 2. Jægerkorps, men forsattes senere til 13. Bataillon i København. Under jægerkorpsets ophold i Glückstadt, der var hårdt ramt af en koleraepidemi, skrev han nogle bemærkninger om forholdene i byen. Efter forsættelsen til København blev han i årene 1860–63 benyt-

tet ved ordningen af krigsarkiverne og fungerede 1863 som sekretær ved udarbejdelsen af et nyt eksercerreglement. Efter krigen 1864 blev N. P. Jensen forsat til Viborg, og her skrev han »En Felttjeneste for Underbefalingsmænd af Infanteriet« og en »Exempelsamling af Krigshistorien til Brug ved Forelæsninger over Taktik«. I de følgende år skrev han et stort antal artikler i »Tidsskrift for Krigsvæsen«, »Militært Tidsskrift« og »Vort Forsvar«, 1882 »Infanteritaktikkens Udvikling fra Frederik II til Nutiden« og derefter om Napoleons Felttog 1812, 13 og 14. I 1896 fulgte »Den fransk-tyske Krig 1870-71«. Vigtigst var dog Jensens værk om Treårskrigen, »Den første slesvigske Krig 1848-50«, der udkom 1898 og byggede på hans optegnelser fra arkivarbejdet. Den tilsvarende skildring af krigen 1864 stillede han i bero, da C. Th. Sørensen fik overdraget dette arbejde; men da Sørensen måtte fratræde, og såvel den danske som den tyske generalstab havde udgivet værker om krigen 1864, udgav han 1900 »Den anden slesvigske Krig 1864«. Senere, 1913-16, udgav han for Udvalget for Folkeoplysningens Fremme »Kampen om Sønderjylland« i fire bind omfattende såvel Treårskrigen som krigen 1864. I året 1900 havde han desuden udgivet en bog om »Den skaanske Krig 1675-1679«, men han havde her vovet sig ind på et område, han ikke beherskede, og bogen fik ikke nogen god modtagelse. Gennem sit arbejde i krigsarkiverne havde N. P. Jensen lært at benytte såvel utrykte som trykte kilder med kritik, og da hans pen var flydende og livlig, blev hans bøger meget efterspurgt. Han var en overgang medlem af Rigsdagen og deltog ivrigt både mundtligt og skriftligt i de voldsomme forsvarsdebatter, ikke altid efter regeringens ønske og tankegang.

Johan Christian Pingel var født 1826 i Rønne og døde 1908 som oberstløjtnant i København. Han var student, da oprøret brød ud, og meldte sig straks som frivillig. Han nåede allerede at komme til at deltage i træfningen ved Bov. Kort efter blev han sergent og sekondløjtnant. Efter krigen blev han ansat ved 13. bataillon, kom som nævnt til at gøre tjeneste ved krigsarkiverne og belønnes 1863 med ridderkorset for sit fortrinlige arbejde. 1864 var han som premierløjtnant kompagnichef i Fredericia og på Fyn. Efter krigen fortsatte han ordningen af krigsarkiverne fra Treårskrigen og var først medudgiver og sidst eneredaktør af Generalstabens store værk: »Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-1850«, der udsendes 1867-87. I 1885 overdroges det ham at udarbejde Generalstabens værk om 1864, men derom senere. Efter sin afsked blev han bibliotekar ved Det kgl. Garnisonsbibliotek i København.

III

Efter krigen 1864 kom der en lille standsning i Generalstabens arbejder. De geodætiske opmålinger, der havde fundet sted mellem krigerne, var foregået i Holsten og Lauenborg. Dette arbejde blev naturligvis afbrudt ved krigen, og inden man kunne påbegynde et nyt, lod Generalstaben alt det materiale, der strømmede ind fra de højere stabe og afdelingerne, behandle statistisk, idet oversigter over officerer, mandskab, heste og tab under den sidste krig kunne spille den største rolle ved udarbejdelsen af den nye hærlov.

Ledelsen af dette arbejde blev overladt til kaptajn *Emil Madsen*, og i august 1867 udkom det første bind af »Statistiske Meddelelser angaaende den danske Krigsmagt«, hvori premierløjtnant *C. Søltøft* havde skrevet 1. kapitel om »Hærens Styrke af Combattanter under Felttoget 1864«, medens premierløjtnant *O. Mygind* havde samlet oplysninger fra afdelingerne til 2. kapitel om »Hærens Mandtab under Felttoget 1864« og til de to sidste kapitler om »Udskrivningen til Landhæren for Aaret 1867« og om »Landofficerernes Antal og Aldersforhold i Tidsrummet fra 1848 til 1866«. Andet bind udkom først 1871. Heri behandlede premierløjtnant *A. Hartung* »Hærens Styrke af Noncombattanter under Felttoget 1864« og premierløjtnant *P. Ramsing* »Hærens Udrustning med Heste under Felttoget 1864« og »Udskrivningen til Landhæren for Aarene 1868 og 1869«, medens kommandør *J. C. Kraft* skrev et kapitel om »Søværnets Styrke og Mandskab under Felttoget 1864«. Desværre standsede det statistiske arbejde herefter.

Augustin Julius Christian Emil Madsen var født 1830 og døde 1919 som oberst. Han var i 1864 souschef ved 2. Division og senere kommitteret ved Korpsintendanturen, som han en tid virkede som chef for. Han var uddannet som geodæt og har skrevet en hel del artikler om stednavne o.l. Hans vigtigste militærhistoriske arbejde ved siden af »Statistiske Meddelelser« er en række artikler i »Historisk Tidsskrift« 1897–1905 og i »Militært Tidsskrift« 1898–1902 og 1907 om Danmarks hærvesen i det 16. århundrede, et pionerarbejde både vedrørende de enkelte våbenarters historie og angående strategi, forsvarsvæsen m.m. i tiden fra Christian III til Christian IV. I 1908 skrev han i »Militært Tidsskrift« en række artikler om Generalstaben 1808–1880, der er meget grundige, men ikke just underholdende.

Arbejdet med Treårskrigen historie genoptoges i januar 1865, men samtidig indkaldte man, klog af bitre erfaringer, krigsarkiverne fra 1864. Afleveringen måtte dog vente, til Taktisk Sektion var

blevet overflyttet til Proviantgården i juni 1865, og arkivalierne kunne indgå i krigsarkiverne i Krigsføringsdepotet. Dette depot havde fået sit navn efter det franske *Dépot de la Guerre*, og dets grundstamme var en samling af dokumenter, som general v. Huth havde påbegyndt i slutningen af det 18. århundrede, og som omfattede enkelte akter fra Skaanske Fejde 1675–79, rustningerne mod Sverige 1772, krigen mod Sverige 1788 og Englænderkrigene og kampen om Norge 1801–14, hvortil kom et stort antal skrivelser og koncepter fra hertug Carl af Bevern, landgrev Carl og prins Frederik af Hessen, generalkommandoerne i hertugdømmerne og de 3 auxiliærkorps' arkiver, hvoraf de sidste først var tilgået i december 1863.

I 1842 havde chefen for Generalstaben, general P. F. Steinmann, bestemt, at der under den Taktiske Sektion efterhånden skulle samles et depot bestående af strategisk-taktiske materialer, især originale eller tro afskrifter af manuskripter vedrørende den danske krigsmagts virksomhed samt ordrer og rapporter om visse perioders strategisk-taktiske og krigshistoriske forhold. I 1865 udtalte chefen for Taktisk Sektion, kaptajn L. E. Fog i en skrivelse til ministeriet, at depotet ikke alene skulle omfatte krigsarkiver, men samle, ordne og bearbejde alle militær-statistiske og topografiske materialer, der i en kommende krig kunne komme ledelsen til nytte og derfor i fredstid skulle findes i bearbejdet og overskuelig form. Depotet skulle stadig holdes underrettet om ændringer, der kunne have strategisk betydning, for eksempel angående jernbaner, havne og telegrafnet.

Under arbejdet med regimenternes arkiver viste det sig snart, at regimenterne ikke havde indsendt deres underafdelingens rapporter, og at brigaderne endnu benyttede protokoller fra krigstiden. Der måtte derfor sendes rykkerskrivelser ud. I november 1866 var arbejdet dog skredet så langt frem, at: 1. Arkiverne for 1848–49 var fuldstændigt ordnede, og de for 1850 ligeledes med undtagelse af brigader, pladskommandantskaber o.l. 2. Arkiverne for 1863–64 var foreløbigt ordnede og registrerede, Feltelegrafens arkiv iberegnet. 3. Manuskriptsamlingen var ordnet og indlemmet i krigsføringsdepotet. 4. En historisk fremstilling af krigen 1848 var påbegyndt. 5. Indsamlingen af materiale til hærens organisatoriske historie fra midten af det 17. århundrede var påbegyndt.

Det store værk om »Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848–1850« skred imidlertid fremad, og 1867 udkom første del af 1848's krigshistorie. Som udgiver stod Generalstaben, og forfatterne var chefen for Krigsføringsdepotet, kaptajn C. M. W. Tvermoes og premierløjtnant J. C. Pingel. Resten af 1848's krigshistorie kom

derefter med mellemrum på et år, den sidste del i 1871. Skildringen af krigen 1849 fulgte derefter med 1. del i 1873, men så skiftede chefen for Krigsføringsdepotet, så forfatterne af 2. del var kaptajn G. M. Holbek og kaptajn Pingel. 3. og 4. del forfattedes af kaptajnerne C. A. S. Dalberg og Pingel og udkom henholdsvis 1877 og 78. 1. del af krigen 1850's historie havde samme forfattere og udkom 1880, men de 3 sidste dele havde udelukkende Pingel som forfatter og udkom mellem 1882 og 1887. Til den sidste del havde kaptajn F. H. W. Harbou udarbejdet nekrologerne. Fremstillingen virker tung, ofte noget ubehjælpelig og er derfor vanskelig at benytte, ligesom det store, veludførte kortmateriale er ret uhåndterligt.

Som nævnt havde oberst Beck 1863 udgivet en bog om Ryes tilbagetog, og samme år offentliggjorde den senere oberst *Otto Frederik Vaupell* på opfordring af Den danske historiske Forening 1. del af sit 3-bindsværk: »Kampen for Sønderjylland 1848–1850«. Vaupell havde udmærket sig i Treårskrigen, var imponerende, smuk og vindende, gennemtrængt af »Aanden fra 48«, udtrykte sig malende, flydende og rammende, havde en glimrende hukommelse, men han formåede ikke at sigte det store, brogede stof, var for urolig, for lidt grundig og for subjektiv: Hans mål var gennem sine bøger og artikler at vække kærligheden til vort forsvar. Følgen blev, at hans værk, hvoraf sidste bind udkom 1867, ikke blev krigens historie, men dens saga, som general Tuxen skrev. Allerede 1800 havde professor Werlauff som nævnt efterlyst en samlet fremstilling af det nordiske krigs- og søvæsens historie, og efter at have sluttet værket om Treårskrigen kastede Vaupell sig over hærhistorien. Ministeriet og Generalstaben gav ham rig lejlighed til at arbejde med deres arkiver og biblioteker. 1872–76 udkom derefter hans værk om »Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie til 1814«. Det var imødeset med store forventninger, da et værk om dette emne var og er meget ønsket. Desværre var det så fuldt af unøjagtigheder, fejl og misforståelser, at det som videnskabeligt arbejde gjorde mere skade end gavn; men der var mange små mesterværker i hans skildringer.

I efteråret 1876 havde chefen for Generalstaben, general Stjernholm, en samtale med krigsminister, general Haffner om de historiske arbejder. Den førte til en indstilling, hvori Stjernholm udtalte, at man længe havde ønsket at kunne sætte krigen 1864's historie i gang ved siden af udarbejdelsen af Treårskrigens historie, men at man manglede personel. Erfaringerne gik ud på, at arbejdet, når det skulle udføres af en enkelt mand, tog meget lang tid, da både fremskaffelsen og bearbejdelsen af de fornødne utrykte

og trykte kilder måtte gennemføres med minutiøs nøjagtighed. Det var ligeledes en kendsgerning, at det fremstillende og kompilariske anlæg sjældent fulgtes ad, og at en diskussion mellem to angående tvivlsomme punkter gav større garanti mod ensidighed i bedømmelsen. Generalstaben ønskede derfor to officerer anvendt til arbejdet, den ene som leder og den anden som assistent, alt under kontrol af Taktisk Afdeling. Som leder indstilledes kaptajn M. S. F. Hedemann og som assistent kaptajn J. S. Westrup. General Stjernholm fandt det rimeligt at tilbyde de to kaptajner et honorar og foreslog henholdsvis 65 og 50 kr. om måneden.

General Haffner svarede herpå, at han fandt det ønskeligt, at arbejdet med krigen 1864's historie snarest kom i gang ved siden af udgivelsen af krigen 1848-50's historie. Men arbejdet burde ikke strække sig over et så langt tidsrum og burde gives i en kortere og mere sammentrængt form end den første krigs historie. Til at udføre arbejdet havde han udset kaptajn C. Th. Sørensen, der, efter hvad der forelå med hensyn til hans historisk-litterære virksomhed, måtte anses for egnet hertil. Sørensen, der var kompagnichef i Fredericia, skulle derfor forsættes til Københavns garnison, og da hans tjeneste i den tid udelukkende ville bestå i det historiske arbejde, blev der ikke tillagt ham noget honorar.

Hermed skabtes den nuværende Hærstabens militærhistoriske Sektion den 30. december 1876. Sørensen var meget betænkelig ved at påtage sig opgaven, men da han fik assistance af premierløjtnant A. T. Larsen (senere Liljefalk), gav han efter.

Carl Theodor Sørensen var født 1824 og døde 1914. Ved udbruddet af krigen 1848 var han juridisk student og meldte sig straks som frivillig. Mellem krigene lå han i Rendsborg og deltog i denne tid gennem piecer og afhandlinger i debatten om hærens organisation, i 1860 fik han en opgave om reserveofficersinstitutionen prisbelønnet. 1861 og 62 udsendte han to bøger om den nylig afsluttede krig i Italien. Men hans hovedinteresse blev fanget af de store arkiver fra landgreverne af Hessen og auxiliærkorpserne, der henlå upåagtede på Tøjhuset i Rendsborg. Han var næsten færdig med et værk om »Kampen om Norge i Aarene 1813 og 1814«, da krigen truede i efteråret 1863, og det lykkedes ham i sidste øjeblik at få de store arkiver sendt til København, hvor de indgik i Generalstabens Krigsføringsdepot. Under krigen fik han flere gange lejlighed til at vise sig som en dygtig, selvstændig kompagnichef og har skrevet en fortrinlig lille piece om sine oplevelser: »Erindringer fra 1. Regiment 1864« (1891). Efter mange genvordigheder indvilgede Krigsministeriet i, at »Kampen om Norge« måtte udkomme (1871) under streng censur af såvel ministerium som Generalstab.

Den vakte stor opsigt og blev i mange retninger grundlæggende for den historiske forskning indenfor denne periode. Arbejdet havde ført ham ind på en hidtil enestående systematisk gennemgang af krigsarkiverne. Han havde udviklet sig til en særpræget, selvstændig forfatter, og da han var højt begavet, skrev livligt og klart, og stedse søgte at skildre de militære begivenheders samspil med de politiske, vaktens interessen for ham på højere steder. Han var mild i sin bedømmelse af sine modstandere og altid midtpunkt i kammeraternes kreds.

IV

I løbet af 1879 havde både Generalstaben og dens Taktiske Afdeling fået nye chefer, henholdsvis general Fog og oberst Schroll. De fremsendte i november en indstilling om, at afdelingen, når krigshistorien for 1848–50 var afsluttet, blev fritaget for krigshistoriske arbejder, da dette hverv krævede kræfter med særlige anlæg, der uafbrudt i et længere tidsrum skulle hellige sig opgaven. Det var dog ikke meningen, at disse arbejder skulle ophøre, tværtimod ønskede man jo før jo hellere at kunne tage fat på bearbejdelsen af krigsarkivernes rige skatte i alt fald for krigsperioden ved århundredets begyndelse. Der nævnedes derefter en række emner, der kunne påbegyndes: 1. Krigen 1788, der ikke før var behandlet som krigshistorisk arbejde. 2. Krigen 1801, der kun var ensidigt behandlet. 3. Krigsperioden 1803–06, der ikke før var behandlet fra dansk side. 4. Krigsperioden 1807–14, der ikke var behandlet som helhed. Disse krigsperioder burde underkastes en detaljeret kritisk behandling.

Ved siden heraf kunne der periodisk udgives »Meddelelser fra Krigsarkiverne«, dels indeholdende udarbejdelser, memoirer, beretninger om krigsgerninger som var ukendte, og brevvekslinger mellem historiske personligheder, dels personalhistoriske bidrag om prins Christian August af Augustenborg, Bernadotte, Davout, landgrev Carl og prins Frederik af Hessen, hertugen af Holsten-Beck, Ewald, Binzer o.s.v., dels historiske tidsbilleder, fornemmelig fremdragne af det Büloweske arkiv. Disse meddelelser ville formentlig kunne vinde en større læsekreds også uden for hæren.

Der var altså nok at tage fat på; det gjaldt kun om at finde en mand, der med sagkundskab kunne fremdrage krigsarkivernes skatte. En sådan mand mente Generalstaben at have i C. Th. Sørensen, hvis fremstilling af krigen i 1864 ville foreligge omtrent ved årets udgang. Han havde et kendskab til denne tids historie som ingen anden, og han ville kunne vejlede yngre kræfter, der kom

til at arbejde under ham. Selv ville han under Taktisk Afdelings kontrol kunne redigere og udgive meddelelserne. Han havde på egen hånd en gang besøgt arkivaren i Christiania og to gange Dépôt de la Guerre i Paris for at samle materiale til periodens historie.

Generalstaben indstillede derfor: 1. At arbejdet med krigsarkiverne snarest sattes i gang, idet dog krigshistorien for 1848–64 skulle sluttet ved Taktisk Afdeling. 2. At konto K.e. forøgedes fra 8.040 til 11.000 kr. med udgifter til »Krigsarkivernes historiske Bearbejdelse«. 3. At C. Th. Sørensen ansattes ved Generalstaben for et år ad gangen afhængig af bevillingerne på finansloven. 4. At der gaves ham et honorar på 1200 kr. årligt; samtidig foreslog Generalstaben, at der tillagdes ham titel af oberst. 5. At det egentlige arbejde foruden af Sørensen og 1–2 faste medarbejdere skulle udføres af interesserede officerer i deres fritid. 6. At forhøjelsen på konto K.e. dels skulle dække Sørensens honorar, dels andre udgifter ved den foreslåede virksomhed.

Krigsministeriet tiltrådte helt indstillingen, idet det dog ikke mente at kunne skaffe forhøjelsen på det kommende års budget, men lovede at indstille derom for det næste år.

Kaptajn Sørensen afleverede manuskriptet til »Den anden slesvigske Krig« først i 1880. Det var nu general Fog, der skulle udtale sig om værket, og hans dom blev fremsat meget hårdt. Da Sørensen i 1876 fik opgaven af general Stjernholm, havde denne ønsket, at han som indledning skulle klarlægge den foregående tids historie, for at felttoget bedre kunne komme til sin ret. Under påvirkning heraf var Sørensens værk ikke udelukkende et krigshistorisk arbejde, men snarere et bidrag til Danmarks historie, i hvilket krigsbegivenhederne i 1864 fik en udførligere behandling, end de kunne have fået af en forfatter, der ikke havde været i stand til at benytte de kilder, som krigsarkiverne og Geheimearkivet lå inde med. Det indeholdt derfor en til tider meget indgående kritik af de skiftende regeringers og Rigsrådets forhold overfor forsvarets udvikling mellem krigene og under skildringen af selve krigen også af Overkommandoens og de enkelte militære føreres ledelse af operationerne. Men Fog erklærede, at den lange politiske indledning var forfejlet. Sørensens troværdighed og samvittighedsfuldhed borgede for den militære fremstillings pålidelighed; men værket prægedes for meget af forfatterens individualitet, hans subjektive domme og betragtninger. Generalstaben kunne derfor ikke påtage sig ansvaret og frarådede udgivelse undtagen som Sørensens eget værk. Men den indstillede dog ham og premierløjtnant Larsen til et gratiale.

Krigsministeren, general Kauffmann, var endnu mere afvisende.

Sørensen havde overskredet bestemmelserne fra 1876, hvorefter bogen skulle være kortere og mere sammentrængt end Treårskrigen historie. Han forlangte, at Generalstaben i et og alt skulle stå inde for værket indhold, da hærens overbestyrelse og ledelse under krigen agtedes skildrede for det danske folk og hele Europas øjne. Han kunne heller ikke gå med til, at værket udsendtes under Sørensens navn. General Fog indstillede derefter, at det henlagdes, hvis det ikke måtte udkomme som Sørensens private bog efter censur ved Taktisk Afdeling, og at der stilledes i hvert fald 1 officer til rådighed til udarbejdelsen af den officielle fremstilling af krigen 1864. Året efter bestemte Kauffmann imidlertid, at værket måtte udkomme under Generalstabens censur og Sørensens navn. Det blev derefter ark for ark underkastet Generalstabens, de to militære ministeriers og Udenrigsministeriets censur for trykketilladelsen blev givet, meget ofte efter ubehagelige og voldsomme diskussioner med de i værket omtalte krigsdeltagere, og først 1883 udkom »Den anden slesvigske Krig« i tre bind på i alt 1100 sider. Den var bygget på vore egne arkiver og et stort antal såvel danske som udenlandske trykte kilder, men manglede det korrektiv, det senere udkomne preussiske generalstabsværk kunne give; alligevel må det anses for en af de bedste fremstillinger af krigen.

Tidligt på året 1885 beordrede ministeriet, at der skulle udarbejdes en officiel fremstilling af krigen 1864 og bad Generalstaben indstille, hvem der skulle udføre arbejdet. Da værket om krigen 1848–50 praktisk talt var færdigt, indstillede Generalstaben, at kaptajn Pingel skulle overtage arbejdet med premierløjtnant Tuxen som hjælper. Ministeriet godkendte valget af Pingel, men erstattede Tuxen med kaptajn F. H. W. Harbou. Under arbejdets tilrettelæggelse var senere generalløjtnant M. S. F. Hedemann chef for afdelingen, men 1889 afløstes han af oberstløjtnant *Christian Frederik Frans Elias Tuxen*, der var født 1837 og døde 1903 som generalmajor og tidligere krigsminister. Han var kundskabsrig, meget flittig og i besiddelse af ikke ringe stilistiske evner, hvorfor Bahnson hyppigt benyttede ham til at belyse militære spørgsmål i dagspressen. Han skrev klart, men kunne under en debat være meget skarp. Han overtog straks fremstillingen af krigen. Det var på en måde for tidligt at udsende dette værk, thi de fleste hovedpersoner, hvis forhold under krigen burde underkastes kritik, sad endnu i de højeste stillinger, og Krigsministeriet var stadig meget ømfindtligt, da hærens og flådens ledelse skulle skildres for det danske folk og for udlandet. Den politiske indledning blev skrevet af professor *Søren Bloch Thrige*, der indtil 1864 havde været rektor

i Haderslev og derefter bestyrer for »Haderslevs Læreres Skole« i København. Hans afhandling blev først antaget efter at have gennemgået megen kritik såvel i de militære ministerier som i Udenrigsministeriet. De militære dele bar Tuxen derimod helt ansvaret for. Men følgen af de 3 ministeriers indgriben blev, at »Den dansk-tydske Krig 1864« vel bragte mange oplysninger om faktiske forhold, men i øvrigt blev refererende og ikke helt tilfredsstillende. Pennen blev ført med bunden hånd, og enhver selvstændig kritik måtte udelades. Værket udkom med et bind i hvert af årene 1890, 1891 og 1892.

Da Sørensen i 1880 havde afleveret manuskriptet til »Den anden slesvigske Krig«, ønskede han at vende tilbage til tiden mellem 1784 og 1814, som havde fanget hans interesse, da han frit kunne arbejde med de store arkiver i Rendsborg, og han fik straks tilladelse til at udgive dem. Medens den bitre strid stod om hans bog om 1864, og samtidig med at denne udkom, kunne han 1883 udsende første hefte af »Meddelelser fra Krigsarkiverne«. Hans plan gik ud på at fremskaffe stoffet ikke alene fra krigsarkiverne, men også fra Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek samt fra offentlige og private arkiver i indland og udland. Denne store samling skulle derefter deles i mindre, sluttede afsnit, der begyndte med en indledning forfattet af ham selv, en kort, overskuelig gennemgang af afsnittets militære og politiske situation, fulgt af ordrette gengivelser af alle breve, indberetninger og aktstykker, der kunne supplere og belyse afsnittet. Indledningerne var skrevet livligt, letlæseligt og med rammende og levende karakteristikker af de personer, der særlig betød noget. Efterhånden som værket skred frem, blev det en højst værdifuld aktsamling, der kunne danne grundlaget for historikers videre undersøgelser af periodens inden- og udenrigspolitiske historie, og for de officerer, der ville beskæftige sig med den lange krigsperiode.

Men Sørensen virkede ved siden af sit historiske arbejde som Venstres militærsagkyndige, og deri må man se grunden til den mistro, der hele tiden blev vist mod hans værker fra hans militære foresattes side. Han havde, som rimeligt var, ladet trykke 50 særtryk af dele af de enkelte afsnit til fordeling mellem udenforstående historisk og litterært interesserede personer. 1889 opdagede ministeriet dette og forlangte i en meget skarp skrivelse oplysninger om, med hvilken ret han havde ladet kronprins Frederiks og prins Christian August's hemmelige korrespondance udgå som særtryk til personer ikke alene her i landet, men også i Sverige og Norge. Sørensen svarede, at af de omhandlede breve fandtes ingen i krigsarkiverne. Kronprinsens opbevarede i Rigsarkivet, medens sven-

ske myndigheder, videnskabsmænd fra Uppsala og Lund og familien Adlersparre havde hjulpet ham med at finde de øvrige. Han havde derfor ment at måtte vise dem en opmærksomhed, hvorfor han havde ladet brevene trykke som en særudgave, som boghandler Hegel var gået ind på at udgive uden udgift for Generalstaben. Denne havde billiget udgivelsen, der ikke havde anden hensigt end at gavne »Meddelelserne«, idet den blev en reklame for værket. En del af oplaget var blevet sendt til redaktioner i Danmark, Norge og Sverige for at blive anmeldt, og Hegel beregnede sig ingen indtægt af særtrykkene, ligesom han én gang for alle havde givet afkald herpå med hensyn til »Meddelelser fra Krigsarkiverne«. Generalstaben misbilligede ved fremsendelsen Sørensen's optræden, og ministeriet lod sagen falde, men fastholdt misbilligelsen og forbød udsendelse af særtryk uden dets tilladelse i hvert tilfælde.

Sørensen blev imidlertid ikke forsigtigere af denne advarsel. Han var gennem sin politiske virksomhed blevet mere Venstres mand, modstander af fæstningen, og 10. april 1890 lod han under mærket S. K. »Morgenbladet« optage en artikel »Om Hovedstadens Befæstning«, der var meget aggressiv i tendens, tone og kritik af regeringen og kommissionen om Middelgrundens bygning. Da Sørensen overfor ministeriet måtte indrømme, at han var forfatteren, blev han øjeblikkelig afskediget som leder af Generalstabens historiske Arbejder, og samtidig blev al adgang til krigsarkiverne forment ham. Selv Generalstaben fandt denne afgørelse for hård og indstillede, at Sørensen beholdt sit honorar finansåret ud, hvad ministeriet også gik med til. Selv redegjorde han for sit forhold i en piece 1890 »Min historiske Virksomhed ved Generalstaben«.

Sørensen havde 1887 skrevet en historisk set meget betydelig artikel i »Historisk Tidsskrift« om »Den politiske Krise i 1807«. Efter sin afsked vedblev han at arbejde med arkiver og bøger, og 1894 optog »Tilskueren« en artikel om »Kieltraktaten 1814«. Året efter kom et lille skrift »Danmark 1864«, og 1903–04 udgav han et meget betydeligt værk i 3 bind om »Bernadotte i Norden«, skønt han nu i sin høje alder næsten var blind.

Da C. Th. Sørensen måtte fratræde, overtoges arbejdet af kaptajn *Søren Anthon Sørensen*. Han var søn af en lærer i Vendsyssel, men blev opdraget sammen med sønnerne af den glødende patriot, sognepræst C. V. V. Møller, der i Treårskrigen var avanceret fra frivillig menig til kaptajn. Efter konfirmationen måtte Sørensen gennemgå en handelsuddannelse, men blev så helt optaget i pastor Møllers hus. Efter at have bestået reserveofficersskolen gjorde han tjeneste som sekondløjtnant og derefter som ansat i Krigsministeriets Revisionskontor, til han 1863 blev indkaldt som adjutant

ved 11. Regiments 1. Bataillon. Han udmærkede sig ved Sankelmark og især ved Vejle, blev ridder og i juli officer i linien. Hans utrættelige flid, mærkelige hukommelse og friske intelligens førte ham hurtigt frem fra det ene tillidshverv til det næste, og 1892 blev han oberstløjtnant. Hos pastor Møller var han blevet grebet af vor krigshistorie og havde, fra han fik ansættelse i København, givet sig af med selvstændige arkivstudier og fra 1880 hjulpet sin forgænger med samlearbejdet til »Meddelelser«. Han var meget selvkritisk og kunne ikke få et spørgsmål tilstrækkeligt belyst, og følgen blev, at han nok fik store samlinger af noter, men aldrig vovede sig ud med et selvstændigt værk. Han interesserede sig særligt for Den nordiske Syvårskrig og krigene med Sverige 1657–60, hvorom han skrev en række artikler i »Vort Forsvar«, der efter hans død udgaves af hans nære medarbejdere og venner Rist og Harbou under titlen »Kjøbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring« (1896).

Da C. Th. Sørensen blev afskediget, var de første 4 bind af »Meddelelser« udkomne, og S. A. Sørensen fortsatte nu med oberstløjtnant J. H. L. Grønlund og kaptajnerne Rist, Tuxen og Lesser som hjælpere. 5. og 6. bind udkom 1892 og 1894, og 7. bind var næsten færdigt, da han døde den 11. februar 1896. Han havde dog forinden redigeret den gode fremstilling af felttoget 1813. Rist måtte derefter afslutte værket med 8. bind i 1900 og 9. i 1902 med Tuxen, Lesser og J. C. Johansen som hjælpere, og hermed afsluttedes Generalstabens program fra 1879.

Det vil være rigtigt her at omtale nogle af de officerer, der havde deltaget i udarbejdelsen af »Meddelelser fra Krigsarkiverne«.

Axel Theodor Larsen, der 1907 skiftede navn til *Liljefalk*, var født 1848 og døde 1915 som oberst. Han var en ivrig, velmenende fædrelandsven, der i skrift og tale tog levende del i forsvarsbevægelsen. Han var fornøjelig og kendt i vide kredse. Han var medudgiver af ugebladet »Dannebrog« og flittig medarbejder ved »Vort Forsvar«. Hans evner lå særligt i populære skildringer, og hans og oberstløjtnant Fritz Holst's bog »Felttogene i vore første Frihedsaar« (1888) blev meget læst. Det samme gjaldt »Christian IV« (1890–91) skrevet sammen med Bering Liisberg, og »Vor sidste Kamp for Sønderjylland« (1904) skrevet sammen med Otto Lütken. Derimod var »Kalmarkrigen« (1889), »Kejserkrigen« (1901) og »Kristian IV's Krige« (1895) for kritikløse og manglede grundighed. Det samme gjaldt hans artikelserie i »Militært Tidsskrift« 1893 om »Magnus Stenbock og hans Felttog i Pommern og Mecklenburg 1712«.

Johan Christian Blangstrup var født 1857 og døde 1926 som

kaptajn. Han havde tidligt drevet en del historiske studier særligt om Struenseetiden, oversat bøger og været medarbejder ved »Berlingske Tidende«. Under arbejdet med »Meddelelser« viste han sig egnet til selvstændigt arbejde, og det blev derfor overdraget ham at forfatte et værk om »Begivenhederne i Norden i Efteraaret 1788« (1889). Bogen tydede på, at Blangstrup kunne være blevet en god militærhistoriker, når han lærte at se sagerne med datidens øjne, men han forlod hæren for at blive redaktør af »Salmonsens Leksikon«.

Frederik Vilhelm Berg Meidell, født 1833 i Helsingør, død sammesteds som kaptajn. Udmærkede sig under krigen 1864, var medarbejder ved »Fædrelandet« og udgav 1884 »Fra Enevældens Dæmring i Danmark«. Hans fremstilling her af Anders Billes forhold førte til, at han 1887–89 skrev 2. del af »Bille-Ættens Historie«. 1884 udgav han »Fra Brydningstiden, Kadetlivsbilleder 1847–50«. Han har endvidere skrevet en række afhandlinger i »Museum«, »Samlinger til jydsk Historie og Topographi« og i »Vort Forsvar«, i hvis nr. 389–392 han førte en skarp polemik med rigsarkivar A. D. Jørgensen om »Begivenhederne i Rendsborg den 24. Marts 1848«. Meidell var velbegavet og kundskabsrig, og de fleste af hans artikler hviler på grundige studier, er godt gennemarbejdede og har blivende værdi.

Peter Christopher Bang, født 1829 i København, død sammesteds 1905 som oberst. 1853–55 var han elev på Den militære Højskole, deltog i 1864 ved 7. Batteri og udmærkede sig ved Vejle. Forrettede derefter tjeneste ved Tøjhuset. Hans historiske sans blev vakt 1870, og med det mål for øje at skrive det danske artilleris historie samlede han med pinlig nøjagtighed og forstandig kritik et mægtigt materiale, der dog aldrig er blevet behandlet, men opbevares i Rigsarkivet, hvor det fylder 4½ m hyldeplads.

Peter Henrik William Lange, født 1835 og død 1891 som kaptajn. Han forrettede 1879–87 tjeneste i Generalstaben og påbegyndte et værk om »Den danske Generalstabs Historie«, hvoraf 1. hefte udkom 1886 omhandlende Holstenske Jægerkorps 1785–89, medens 2. hæfte kom 1889 og behandlede Feltjægerkorpset 1890–94. Værket indeholder en samling reglementariske bestemmelser, skrivelser, stambøger o.l., men har derudover ingen historisk værdi.

V

Mellem 1890 og 1894 udgav Generalstaben 17 små bøger »Soldaterlæsning« under redaktion af Rist. Deres indhold var både underholdende og belærende. Den første var forfattet af gårdejer

Chr. Christensen i Dons og hed »Krigsminder fra Dannevirke og Dybbøl«, den næste indeholdt fortællinger af 18. Bataillons historie, 3. bind handlede om Christian IV, 4. bind om »Danske Boliger i gamle Dage« og var bygget på Troels Lunds »Dagligt Liv i Norden«; så fulgte 9. Bataillons historie og »Smaafortællinger« med en samling fra Blichers »Æ Bindstov« og Carit Etlars historier. 7. og 8. bind omfattede 17. og 3. Bataillons historier, 9. »En Dragons Erindringer fra 1864« med et afsnit om Aarøes Korps, 10. og 11. bind var 2. og 1. Bataillons historier, 12. omhandlede Daniel Rantzau, 13. var 4. Bataillons historie, 14. »Hvad Doktoren fortalte Jens om, hvordan han skulde holde sig rask i Tjenesten«, medens de 3 sidste var fortællinger af 20., 19. og 12. Bataillons historie. Bøgerne skulle dels bruges som præmier til mandskab, der viste særlig iver og dygtighed i tjenesten, dels kunne de købes af folkene for 15 øre. 1899 var de 14 første trykt i 4000 eksemplarer hver, de 3 sidste kun i 2000, og på det tidspunkt var de 8 med indhold af mere almen interesse helt udleverede, medens der endnu var en del tilbage af afdelingshistorierne. Nr. 14: »Hvad Doktoren fortalte Jens«, blev 1919 udgivet i en svensk bearbejdelse af överfältläkare Christenson under titlen »Karl Våring, som skulle ut att exercera, och vad den gamle doctorn berättade för honom«. Desværre standsedes udgivelsen af disse hefter af mangel på penge.

Da oberstløjtnant S. A. Sørensen døde, blev ledelsen overdraget til oberstløjtnant *Peter Frederik Rist*, der var født 1844 og døde 1926 som oberst. Ved krigsudbruddet i 1864 meldte han sig som officersaspirant, blev såret 18. april på Dybbøl og kort efter sekondløjtnant. Han var højt begavet, en rank personlighed, der med humor og et godt hjerte forstod at tage såvel mandskab som befalingsmænd, glimrende eksercermester og fører. Fra sin garnison i Helsingør fulgte han Brandes' forelæsninger, og da denne opfordrede sine tilhørere til at skrive, kastede han sig over hærens arkiver som hjælper ved »Meddelelser« og senere som redaktør af »Soldaterlæsning«. 1884 udgav han en skildring af soldaternes liv i midten af det 18. århundrede: »Fra Støvletiden«, der gav et dystert billede af folkenes elendige forhold uden at drage sammenligning med det civile liv og gående langt uden om alle officerskorpsets reformforslag, som det netop vrimlede med på denne tid, men som alle blev afvist af økonomiske grunde. Den var lige så ensidig som en bog om vor tid vil være, hvis den kun bygger på politirapporter og socialkontorernes mørkeste beretninger. Samtidig havde han skrevet kladden til »En Rekrut fra 64«. Han gemte den bort, men tog den frem igen for endelig 1889 at udgive denne fortrinlige klassiker. Den fulgtes i de følgende år af en række mindre,

letlæselige bøger: »Soldater«, »Pasticher«, »Lille Jens«, »Efter Dybbøl«, »Jonathan og andre Fortællinger«, »Pagebreve«, »Olaf Ryes Saga« og »Lasse Månsson fra Skaane«. Desuden var han medudgiver af »Museum«, blev bibliotekar ved Det kgl. Garnisonsbibliotek og udgav fra 1905 ialt 50 erindringer sammen med Julius Clausen under titlen »Memoirer og Breve«.

Omkring århundredskiftet fejredes mindededagene for et stort antal af vore krige: 1848–50, Slaget på Reden 1801, 1864 og 1658–60. Disse begivenheder, der indtrådte midt under den voldsomme indre strid om vort forsvar, førte til, at der i aviser og tidsskrifter fremkom en række erindringer og breve, der fra krigsdeltagerne var blevet sendt hjem. En del af brevene samledes i særlige udgaver af C. F. Allen og F. v. Jessen. Allerede tidligere var der udkommet en række afdelingshistorier, hvoraf de første var skrevne af C. L. Løvenskjold og C. C. Krogh om Livgarden til Fods og til Hest, af E. Neergaard om 18. Bataillon og af V. E. Tychsen om Ingeniørtropperne, foruden O. E. Bloms afhandlinger fra 1877 om Christian IV's artilleri. De fleste af disse bøger var forfattede af officerer, nogle af dem fremragende som G. Brammers om Livgarden og V. Stillings om 1. Bataillon, flere af dem var udstyrede med kort og billeder og derfor for kostbare for den menige mand, selv om de blev udgivet med understøttelse fra Krigsministeriet og trykt på dettes trykkeri efter en kritisk gennemgang i Generalstabens historiske Arbejder. Desuden udgav Udvalget for Folkeoplysningens Fremme kortere fremstillinger af krigene af N. P. Jensen og et skrift om Daniel Rantzau af Liljefalk.

I 1899 indsendte oberst C. F. Carlsen et forslag om at smykke de gamle faner og estandarter med et tegn, der skulle bære navnene på de slag, hvori bataillonerne og eskadronerne havde haft lejlighed til at udmærke sig. Sådanne hæderstegn kendtes rundt om i Europa. Napoleons kejsergarde bar navnene på dens berømteste slag tværs over Trikolorens fanedug, ved de britiske regiment stod navnene på felter, der var indsat i fanedugen, de svenske regimenter bar navnene uden om regimentetsmærket i dugen, medens de tyske havde navnene på paradebånd hæftede til faneodden. Ministeriet sendte sagen til Generalstabens historiske arbejder anbefalede tanken. Da den ældre krigshistorie ikke var tilstrækkeligt bearbejdet, foreslog den, at navnene kun skulle tages fra de sidste krige. Hæderstegnet foresloges formet som en sølvring på fanestangen, brede for hovedslagene som Slesvig, Isted, Fredericia, Dybbøl, og smalle for de mindre betydende fægtninger. Desuden vedlagde oberstløjtnant Tuxen en oversigt over de enkelte batailloners og eskadroners mærkedage. Men sagen blev henlagt.

Da kong Frederik VIII havde besteget tronen, ønskede han sagen optaget igen, og han benyttede 17. Bataillons fest i anledning af Dronningens Livregiments 250-års jubilæum til at dekorere dens fane. Festen fejredes ved en parade i Gothersgadens eksercerhus, hvor bataillonens stod opstillet sammen med veteraner og soldaterforeninger. Midt under paraden kom kongen, holdt en meget smuk tale til soldaterne og veteranerne og hæftede derefter fanebåndene på bataillonens fane. Dette medførte, at ministeriet straks lod udfærdige fanebånd til Livgarden, 2. og 6. bataillon, der var oprettede i årene 1657 og 58. Dekoreringen af fanerne blev herved knyttet til et jubilæum, og det havde den mindre gode følge, at hærens ældste batailloner ikke foreløbig kunne få bånd, og at andre fik besked om at vente 20–30 år. 1. Generalkommando indstillede derfor, at alle batailloner og eskadroner, der havde kæmpet hæderligt og tappert under Danebrog, skulle have båndene, men dette rimelige forslag afviste ministeriet. 9. Bataillon søgte 1911 om fanebånd, men fik besked om at vente til en 50- eller 100-årsdag. Dette fik general A. P. Tuxen til at skrive, at det var urimeligt at vente til et jubilæum, og sagen blev senere taget op af oberstløjtnant Jens Johansen sammen med kaptajn Rockstroh, der foreslog at tildelingen enten burde knyttes til et større afsnit i afdelingens liv, eller til 50- eller 100-årsdage for større begivenheder. Det mest naturlige forslag kom Sjællandske Division med i 1942, nemlig at tildelingen skulle finde sted snarest efter hæderfuld deltagelse i krigsbegivenhederne. Men endnu er det ikke lykkedes at gennemføre denne tanke.

Det oprindelige forslag med mærke på stangen er senere benyttet, da kong Christian X 1914 lod sit monogram sætte på 28. Bataillons fanestang, og da kong Frederik IX 1950 fæstede en ring om Kongens Regiments fanestang.

Da oberstløjtnant Rist overtog ledelsen af de krigshistoriske arbejder, stod det klart, at man med afslutningen af »Meddelelser« og generalstabsværkerne om krigene 1848–64 havde opfyldt Generalstabens plan af 1879, selv om stoffet ikke helt var udtømt. På forslag af A. P. Tuxen valgte man derfor at vende sig til Den store nordiske Krigs historie. Forarbejderne påbegyndtes straks under tilsyn af C. F. F. E. Tuxen, og da han 1897 fratrådte Taktisk Afdeling for at blive krigsminister, overtoges tilsynet af Rist. Arbejdet udførtes til at begynde med af oberstløjtnanterne F. H. W. Harbou og A. P. Tuxen samt kommandør C. L. With-Seidelin. De danske arkivalier fandtes hovedsageligt i Rigsarkivet, landsarkiverne og Hærens Arkiv. Men disse kilder var naturligvis ensidige og ufuldstændige, og i juni 1895 søgte Generalstaben om

rejsehjælp for de to oberstløjtnanter, for at de kunne gøre studier i udlandet. Krigsministeriet svarede først, at det ingen penge havde; men allerede i juli kunne det skaffe midler og adgangstilladelse både i Slesvig og Oldenburg. Året efter var det ikke muligt at få tilladelse til at besøge arkivet i Slesvig, men i stedet blev Harbou sendt til Stockholm og Tuxen til Paris. Der udvikledes herved et så godt samarbejde med de fremmede arkiver, at de svenske offentlige og private arkiver ikke alene gav adgang til deres lokaler, men endog udlånte arkivalier og skænkede kopier af kort og planer, medens arkiverne i Slesvig, Oldenburg og Hannover sendte afskrifter eller ekscerpter hertil. 1899 udkom første bind af »Bidrag til den store nordiske Krigs Historie«, der begyndte med freden efter Skaanske Fejde og sluttede med felttoget 1700. Men 1901 fratrådte Rist som leder og afløstes af A. P. Tuxen, medens Harbou måtte opgive arbejdet, da han blev stabschef ved 1. Generalkommando.

Frederik Hans Walter Harbou var født 1853 i Altona, hvor hans fader var bataillonschef, og døde 1918 i København som oberst. Han tilbragte en meget stor del af sin tjenestetid i de højere stabe. Hans arbejde i tjeneste og som historiker var præget af initiativ, klarhed og megen selvkritik. Hans stil var knap og koncis. Som forsker var han ihærdig med megen sporsans, forstod at finde, ordne og sigte sit stof. Han kunne sætte sine medarbejdere i gang, forstod at holde sammen på dem og hjælpe usikre begyndere frem til brugbare resultater. Han kunne virke skræmmende, til tider hovmestererende, men den barske, lidt snærende stemme fik hurtigt en blidere klang. Sammen med Rist havde han udgivet S. A. Sørensens artikler om 1658–60, og i »Militært Tidsskrift« skrev han om »Landforsvarets Tilstand ved Tronskiftet 1670«, om »Fredericiaslaget« og om »Nationens Levedygtighed«. I »Personalhistorisk Tidsskrift« behandlede han en række af de gamle slægter, der helt op til vor tid har dannet ryggraden i officerskorpset, og til »Dansk Biografisk Lexikon« forfattede han et meget stort antal militære biografier. I »Bidragene« behandlede han mere hærens indre forhold end krigsbegivenhederne og udenrigspolitikken.

Axel Peter Tuxen var født 1853 på Als, hvor hans fader var præst, og døde 1929 i København som generalløjtnant. Han havde en fortræffelig hukommelse, var hurtig og skarp i opfattelsen, en dygtig fører, ansvarsglad og forstod at gennemføre sine beslutninger. Han anerkendte gode ydelser, men kunne være overordentlig skarp overfor dårlige. Tuxen gennemarbejdede et enormt materiale i danske og udenlandske arkiver, idet han sindigt og roligt lagde notits til notits, og lod billederne forme sig. Hans rekognosceringer

og beskrivelser af slagmarkerne var fortrinlige, fremstillingen af kampene livlig og overskuelig. Ved de forskellige bind af »Bidrag til den store nordiske Krigs Historie« brugte han flere medarbejdere, men han ledede indsamlingen af stoffet og skrev alene såvel udkast som det endelige manuskript til de 8 første bind, medens 9. bind i hovedsagen var udarbejdet, da han døde. Hans første større arbejde var »Royal Danois« i »Militært Tidsskrift« 1888, hvorefter fulgte en række artikler i »Historisk Tidsskrift«, »Sønderjydske Aarbøger« og »Museum«, spændende fra »Kong Christian V's rejse 1662-63«, »Johan Adolph af Pløns Arkiv« over Løvenørn, Sehested, Tscherning-Læssøe til barndoms minderne fra 1864 på Als. Han var meget anset både her i landet, hvor han som nævnt blev medlem af Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, og i udlandet; i 1918 blev han æresdoktor ved Universitetet i Lund.

»Bidrag til den store nordiske Krigs Historie« kom til at omfatte 10 bind, der foruden teksten indeholdt et rigt kortmateriale, hvoraf en stor del var reproduktioner af samtidige kort og planer. Udarbejdelsen trak betydeligt længere ud end oprindelig beregnet. Som sagt måtte Rist og Harbou fratræde 1901. Kort efter blev Tuxen regimentschef i Nyborg, hvorefter han i korte perioder fik brigade i Aalborg, division i København og derefter blev kommanderende general i Viborg. I denne periode brød den 1. Verdenskrig ud, hvorunder han en kort tid var overgeneral, til han 1918 tog sin afsked. Under denne omflakkende tilværelse led arkivarbejdet selvfølgelig alvorligt afbræk, men Rigsarkivet viste sig hele tiden særdeles hjælpsom ved at udlåne arkivalier til hans forskellige garnisonsbyer. 1. bind var som nævnt udkommet 1899. Til 2. og 3. bind, der udkom henholdsvis 1903 og 1905, fik Tuxen og With-Seidelin assistance af senere generalmajor A. L. Hansen, men så blev denne regimentschef i Aalborg, og de to måtte udgive 4. bind alene i 1910. Harbou var imidlertid blevet forsat til København, og han kunne derfor deltage i udarbejdelsen af 5. og 6. bind, der udkom 1915 og 1920 efter Harbous død. 7. bind udgav Tuxen og With-Seidelin alene 1922, men så døde With-Seidelin, og Tuxen udgav derefter 8. bind med hjælp af oberst O. L. C. L. Kyhl. Ved Tuxens død lå manuskriptet til 9. bind næsten færdigt, og dette og 10. bind, der udkom henholdsvis i 1932 og 1934, blev udgivet af kaptajn K. C. Rockstroh med assistance af oberstløjtnant Jens Johansen.

Med disse 10 bind var det betydningsfulde værk afsluttet, men på grund af sit omfang kunne det ikke blive folkeeje. Generalstaben lod derfor oberstløjtnant Jens Johansen, der var blevet hærarkivar,

udarbejde en stærkt sammentrængt fremstilling i populær form under titlen: »Danmark-Norges Deltagelse i den store nordiske Krig. Sønderjyllands Befrielse«, der udkom 1935.

VI

»Bidragene« blev som sagt sluttede af kaptajn Rockstroh og oberstløjtnant Jens Johansen. Det vil derfor være på sin plads at give en skildring af disse to fremragende historikere på dette sted.

Knud Christian Rockstroh var født 1860 i Nykøbing Mors som søn af en indvandret, tysk håndværker, der tidligt faldt fra. Sønnen måtte derfor klare sig selv og blev boghandlermedhjælper. 1880 blev han rekrut, og nu gik vejen over Sekondløjtnantskolen og Officersskolens yngste og næstældste klasse; 1887 blev han premierløjtnant. Som kaptajn stod han sammen med sin oberstløjtnant, Kauffmann, en sønnesøn af de Mezas stabschef, og dette skabte en mistillid til den gamle stabschefs forhold i 1864. Gennem den lange uddannelse havde Rockstroh udviklet en stor selvstændighed og en som oftest meget nøgtern tankegang, fjendtligt overfor alt hult og uægte; men han kunne på den anden side være mild og undskyldende, hvor han fandt tidligere tiders domme uretfærdige og hårde. Derfor kunne han være overdreven ensidig i sin skildring af folkets yndlinge som Christian IV og Tordenskjold og måske for mild i sin skildring af de Meza. Men han stræbte altid efter kun at skrive den rene sandhed.

Rockstroh kom tidligt under påvirkning af C. Th. Sørensen, som han forgudede, og dette venskab førte til, at han 1895 skrev sin første bog om »Et dansk Korps 1701–1709« i kejserlig tjeneste i Italien og Ungarn. 1907 udgav han »Fortællinger af 2. Bataillons Historie 1657–1907« og »Kongens Livjægerkorps 1807«, og derefter fulgte en række artikler om Knud Ulfeldt, Christian IV's hvervede hær, Vendepunktet i Skaanske Krig, Frederik IV's Godspolitik, Den store Landbokommission o.s.v., foruden et stort antal biografier i »Dansk Biografisk Lexikon«. Efter at være faldet for aldersgrænsen kom han ind i Hærens Arkiv, hvis chef han var fra 1921–30. 1919–26 fulgte hans hovedværk: »Udviklingen af den nationale Hær i Tiden 1614–1808«, der er uundværligt for forståelsen af såvel hærens forhold som landbefolkningens kår i de to århundreder. 1928 udgav han »General de Mezas Krigsdagbøger 1849–51« og 1930 »General de Meza og Dannevirkes Rømning«. Han var myreflittig og gennemgik et enormt arkivmateriale. Alt hvad han fandt af interesse, ikke alene til øjeblikkeligt brug, men også til senere arbejder, noterede han ned på små sedler. Når han kom hjem,

renskrev han dem på store sedler til opbevaring i sit store kartotek uden at ordne notaterne efter indhold, hvorved det blev umuligt for andre end ham selv at finde frem til de enkelte notater. Han skrev et flydende sprog og var mild i sin dom, han var hjælpsom over for begyndere, men kunne lide at krydre samtalen med en lille sarkastisk bemærkning eller historie. Han fortsatte sit arbejde til det sidste. Den 1. oktober 1942 sank han død sammen over skrivebordet i Rigsarkivets læsesal.

Jens Johansen var født 1873 i Odense og døde i København som oberstløjtnant. Hans fader, Jensenius Johansen, havde været præst i Haderslev og overlærer ved latinskolen. Efter krigen 1864 blev han hos sin menighed, og da Preusserne lukkede latinskolen, oprettede han en dansk realskole. I 1870 forlangte Preusserne, at han skulle bede for de tyske våben, og da han nægtede det, blev han afskediget og skolen lukket. Han fik derefter kald i Odense, hvorfra han med ildhu ledede et kulturelt hjælpearbejde for danskheden syd for grænsen. I dette indremissionske og stærkt nationale hjem voksede Jens Johansen op og fik fra lille indprentet aldrig at gå på akkord med usandheden. 1893 blev han premierløjtnant, 1909 kaptajn og 1914-18 var han skoleofficer på Officersskolen. Hans undervisning, der fortsattes til 1923, var klar, distinkt og præget af hans skarpe intelligens og ubøjelige personlighed. 1919 blev han oberstløjtnant og 1923 bataillonschef ved den nyoprettede Landstorm, men her kom han i skarp modsætning til chefen og den anden bataillonschef vedrørende værdien af den alt for korte uddannelse. Da Rockstrøh blev 70 år og måtte forlade Hærens Arkiv, tog Johansen sin afsked og overtog Generalstabens historiske Arbejder og arkivet til 1944 med oberstløjtnant Christian Bokkenheuser som assistent.

Johansen havde tidligere deltaget i Generalstabens historiske arbejder og assisteret Rockstrøh ved udgivelsen af de to sidste bind af »Bidragene«; selv skrev han som nævnt en forkortet udgave heraf. Han havde 1921 skrevet en artikel om »3. Division ved Danevirke den 3. Februar 1864« i »Militært Tidsskrift«, og han mente, tidspunktet nu var kommet til at tage denne krig op til fornyet, kritisk behandling. Som omtalt tidligere var hverken C. Th. Sørensens eller Generalstabens »Den dansk-tyske Krig 1864« helt tilfredsstillende, idet regeringen havde modsat sig kritik af ministeriet i 1864, og et stort antal af de ledende politikere og officerer stadig var i tjenesten. Nu var de alle gået bort, og hensynet til vor regering i 1864 kunne man se bort fra. Oberstløjtnant Johansen besluttede derfor at begynde forfra, idet han gik ud fra de ordrer og meldinger, de førende havde kunnet bygge deres handlinger på under krigen. Hans omtale af regeringen blev derfor

holdt i mere almindelige vendinger, medens særlig hans fremstilling af 4. divisions forhold var skånselsløs, uden at tage det mindste hensyn til de formildende omstændigheder. 1936 udkom det første bind: »4de Division i Nørrejylland 1864«, fulgt 1938 af »Hæren ved Dannevirke 1864«, der egentlig burde være udkommet først, da den gennemgik tiden mellem de to krige, hvor den danske regering tabte freden, og endelig 1942 kom det sidste bind: »Dybbøl 1864«, der nok var det blideste i sin dom. Desværre blev rækken ikke fuldstændig, idet det 4. bind om Als, Fredericia og krigens slutning aldrig blev skrevet. Efter sin afgang fra Hærens Arkiv fortsatte Johansen sit litterære arbejde. 1948 udkom »Frederik VI's Hær 1784-1814«, der giver en fortrinlig oversigt over alle hærens forhold og vil blive stående som en militær klassiker. Samme år skrev han indledningen til Tøjhusmuseets bog om Treårskrigen og udgav sammen med museumsinspektør Adda Bruhn »Et Hundredaarsminde om Treårskrigen 1848-49-50«. Desuden har han skrevet en række militære og historiske artikler i »Militært Tidsskrift«, som han var redaktør for i mange år.

Ved afslutningen af 2. Verdenskrig var der gået et halvt århundrede siden udgivelsen af »Soldaterlæsning«, og Krigsministeriet fandt det derfor naturligt at lade en ny udgave udarbejde også omfattende den sidste krigs begivenheder. Ligesom i »Soldaterlæsning« skulle fremstillingen være beregnet på det menige mandskab, hvoraf 80-90% kun havde almindelig skoleuddannelse. Skildringerne, hvis hovedhjørnesten skulle være fædrelandet og afdelingen, skulle formes over hovedtrækkene i afdelingens historie, og her kunne navnene på fane- og estandartbånd være en vis rettesnor. Ved omtalen af sejre skulle det dokumenteres, at de var frugten af soldaternes pligtfølelse og mod, ved nederlag skulle grunden til det skete nævnes, ligesom det burde vises, at nederlagene og tabene ikke var lidt forgæves.

Der nedsattes en kommission, som kom til at bestå af oberstløjtnant Jens Johansen som formand og professorerne K. Fabricius og F. J. Billeskov Jansen, inspektør ved Det kgl. Bibliotek B. Ochsner, oberst O. C. Permin og oberstløjtnant J. Nordentoft som medlemmer. Den henvendte sig i slutningen af året til en række civile og militære historikere, og i løbet af de følgende år indgik 30 besvarelser, der alle blev godkendt af kommissionen. Men desværre viste det sig i første omgang umuligt at skaffe pengene bl. a. til trykningen af piecerne, og senere forældedes disse hurtigt ved den voldsomme omvæltning indenfor hæren. De mange omhyggeligt udførte afdelingshistorier ligger nu ukendte og ubenyttede i Hærens Arkiv.

Oberstløjtnant Johansens assistent, *Christian Peter Bokkenheu-*

ser, var født 1878 i København og døde sammesteds 1957 som oberstløjtnant. I 1922 skrev han en artikelserie i en avis i Odense om »Blade af 16. Bataillons Historie«. Året efter blev han forsat til Sønderborg, hvor han sammen med postmester, kaptajn M. O. Ræder kritisk gennemgik begivenhederne på Dybbøl og Als i Treårskrigen og 1864. Resultatet af disse rekognosceringer beskrev han i de følgende år i »Dybbølposten«. 1927 forsattes han til Viborg, hvor han 1929–34 var formand for »Historisk Samfund for Viborg Amt« og skrev en del artikler i »Fra Viborg Amt«. I 1939 blev Bokkenheuser kommandant i Citadellet Frederikshavn, hvor han førte en meget fast kommando, indtil han 1943 måtte søge tilflugt i Sverige, hvor han hurtigt fandt beskæftigelse i Krigsarkivet. Efter krigen skrev han 1949 en udmærket artikel i »Historiske Meddelelser om København« om »Den tyske Besættelse af Kastellet fra den 9. April 1940 til Efteråret 1943«. 1948 udgav han sammen med lektor Jørgen Hatting »Det begyndte i 48 –«. Desuden har han skrevet en del artikler i »Militært Tidsskrift«, blandt andet 1930 »Den gamle Hærvej gennem Jylland« og 1936 »De nordiske frivillige i vore slesvigske Krige«. 1940–46 var han medarbejder ved Generalstabens historiske Arbejder.

Som medhjælper ved udarbejdelsen af »4de Division« og »Dannevirke« havde oberstløjtnant Johansen benyttet oberstløjtnant *Johan Nordentoft*, og det var derfor naturligt, at det blev ham, der 1946 blev leder af Generalstabens historiske Arbejder og 1952 hærarkivar. Nordentoft var født 1891 i Haslev, hvor hans fader var apoteker, og døde 1958 i København som oberstløjtnant og leder af »Hærstabens historiske Arbejder«. Han blev student fra Herlufsholm og tilbragte således hele sin ungdom i de egne, hvor beretningerne om Svend Poulsen og hans Gønger endnu var levende. Det var derfor naturligt, at han søgte til arkiverne, da han kom til København, og derved blev han tidligt påvirket af Rockstroh og Jens Johansen. 1914 blev han premierløjtnant og gjorde fra 1923 tjeneste i Krigsministeriet. Efter 1927 at være blevet kaptajn sendtes han 1 år til Frankrig og blev derefter 1933–39 souschef ved Sjællandske Division, for 1939 at blive oberstløjtnant og chef for 11. Bataillon. Den 9. april 1940 lykkedes det ham at sende sine lette kompagnier på biler til Helsingør, hvorfra de nåede over til Skåne. Han selv fulgte det tunge kompagni, der måtte marchere af hensyn til de mange heste og først nåede Helsingør, da forbindelserne var afbrudte. Under besættelsen havde han en særlig evne til at beskæftige og holde sammen på sine officerer, og i efteråret 1943 ledede han det arkiv på Frederiksberg Slot, der blev dannet ved aflevering af de arkivalier, afdelingerne lå inde med.

Hans litterære produktion omfatter en række meget værdifulde artikler i »Militært Tidsskrift«: »Mindeblade om Oberst Hans von Rustad«, »Giethuset og Artilleriets Kadetskoler«, »Køge som Fæstning«, »Nakskov og Svenskerne 1658 og 59«, »General Hedemann i 1848«, »Omkring Oprettelsen af Dronningens Livregiment« og »Ordre til Fanebæreren«. Gennem sit arbejde ved Sjællandske Division var han kommet ind på tidligere tiders tanker om øens forsvar, og dette førte til, at han udarbejdede et meget grundigt værk, støttet på rekognosceringer i marken og studier over folkevandringstidens stednavne. Det viste sig nemlig, at disse passede ind i et højt udviklet forsvarssystem med støttepunkter, forsvarsanlæg og lange baunelinier. Værket »Lev og Løse – Led af Værnet« nåede at blive færdigt, men stødte på uovervindelig modstand og blev aldrig udgivet. Det opbevares nu i Rigsarkivet.

Efter Rockstrohs død blev hans store notesamling overdraget Nordentoft. Som tidligere omtalt var den kun anvendelig for Rockstroh selv, da noterne var skrevet ned, når de blev fundet, uden hensyn til sammenhængen. Nordentoft begyndte nu at skrive dem ud på sedler efter emner og samle dem i kasser, således at man hurtigt kunne finde frem til de sedler, man havde brug for. Dette arbejde blev efterhånden udvidet til også at omfatte general Tuxens noter, således at Hærstabens historiske Arbejder kom til at råde over et meget stort, let tilgængeligt kartotek.

Straks efter afslutningen af 2. Verdenskrig nedsatte Krigsministeriet en uniformskommission, der bl. a. også skulle beskæftige sig med navne, faner og emblemer. Medens den arbejdede, trådte museumsinspektør, kaptajn, dr. phil. A. Hoff, fabrikant, kaptajn A. N. Hvidt, konservator ved Tøjhusmuseet P. Kannik og oberstløjtnant A. V. Arendrup sammen for at behandle spørgsmålene om faner og emblemer, og deres indstilling indgik i kommissionens endelige forslag af 22/9 1947.

Dette udkast blev tilstillet Nordentoft til erklæring, hvad navne og emblemer angik. Han omarbejdede forslaget helt, idet han først fremsatte generelle, klare og logiske retningslinjer for regimentsnavnenes form bygget på skik og brug i hærens 350-årige historie. I 2. afsnit behandlede han emblemerne, der for fleres vedkommende måtte forenkles og tilpasses de almindelige heraldiske regler. Som støtte for de foranstående forslag om navne og emblemer fulgte i 3. afsnit en gennemgang af de enkelte regimenters navne, garnisoner og udskrivningsområder fra deres oprettelse og til nytår 1948, da han fremsendte sine udtalelser. Men indførelsen af navne stødte foreløbig på stærk modstand fra politisk side.

I årene efter 2. Verdenskrig kom hæren ind i en meget urolig periode, hvor tidligere inddelinger ophævedes og nye indførtes,

bl. a. blev nogle gamle batailloner stamme for nye regimenter. Dette medførte, at Hærstabens historiske Arbejder gang på gang måtte genoptage arbejdet med regimenternes fortid. Særlig kom dette til at dreje sig om de batailloner, der i 1848 dannede kærnen i insurgenthæren, men blev genopstillede i 1852. Meget store vanskeligheder kom også frem for artilleriets vedkommende. Her var forholdet det, at de 3 artillerikorps, der opstilledes under Christian V som administrative enheder, batterivis kunne føres frem til 1763, da Saint Germain samlede hele styrken i København og radikalt brød med den gamle inddeling. Efter at han var styrtet, blev artilleriet atter formeret efter de 3 lande, og fra den tid kunne man igen følge batterierne frem til vor tid. For at skaffe sig en nøjagtig oversigt over regimenternes liv gennem tiderne, udarbejdede Nordentoft dels store skemaer over de enkelte regiment, dels samlede han på grundlag af oberstløjtnant Hirsch' samlinger fuldstændige fortegnelser over hvert regiments officerskorps fra dets oprettelse og til 1948, over dets krigsdeltagelse, garnisonering og udskrivning.

Dernæst var der fanerne. Oprindeligt er de det mærke, om hvilket afdelingens mandskab skal holde sammen, men samtidig er de et tydeligt kommandotegn, hvormed styrkens bevægelser kan reguleres. Efterhånden blev bataillonen kampenheden, og fanen anbragtes derfor i dens midte. Betingelsen for, at en styrke havde en fane, måtte derfor være, at enheden kæmpede samlet. Derfor fandtes der faner ved infanteriet og eskadronerne, men ikke ved jægerne, artilleriet eller ingeniørtropperne. Vore jægerkorps blev 1860 gjort til infanteribatailloner og fik derfor først da faner. De gamle regiment var kun administrative enheder, således at forstå, at regimentschefen i krig førte den ene bataillon, medens oberstløjtnanten førte den anden. Hver af disse batailloner havde fane, men regimentet ikke. Ved den nye ordning blev stambataillonens fane imidlertid regimentsfane for det nye regiment, og dette førte til, at de andre våbens regimenter også ønskede og fik faner. Dette medførte igen ønsket om fanebånd, hvilket imidlertid ikke blev afgjort i Nordentofts tid.

I 1948 ønskede Foreningen Norden at samle nordiske historikere i Stockholm for at fjerne de fejl og misforståelser, der fandtes i de 3 rigers historiebøger. Sammenkomsten udviklede sig hurtigt til en diskussion, hvorfor de 3 officerer, oberst O. Ribbing fra Sverige, oberst J. Schiøtz fra Norge og oberstløjtnant J. Nordentoft fra Danmark, trak sig tilbage og i løbet af få dage nåede at grundlægge et samarbejde, der fortsattes gennem de nordiske historikerkongresser, hvor den finske oberst Mikola sluttede sig til,

og hvor man drøftede og diskuterede fælles spørgsmål med den bestemte vilje at komme frem til et objektivt resultat. Efter at oberst Ribbing var afgået, blev han afløst af oberst B. Furtenbach, medens oberst Schiøtz ved sin død først blev efterfulgt af general-løjtnant O. Berg, der senere afløstes af generalmajor B. Christoffersen.

Disse møder førte hurtigt til fælles rekognosceringer, først i Hertugdømmerne og Oldenburg for at få Carl X Gustavs operationer fastlagt, derefter gennem Jylland, Lolland og Sjælland, hvor man stadig fulgte den svenske hærs bevægelser. Hermed var grunden lagt til de fællesrejser under navnet Nordisk militærhistorisk Studiefærd, som personellet ved de fire landes militærhistoriske afdelinger siden har foretaget årligt. Under disse rejser er de fire rigers krigshistorie blevet gennemgået i marken, så deltagerne har fået lejlighed til at få et grundigt indblik i hverandres krigshistorie. Den danske flådes historiske afdeling har også deltaget med gennemgang af kampene til søs. Som eksempel på betydningen af dette nære samarbejde kan nævnes, at oberst Furtenbach under udarbejdelsen af en beretning om begivenhederne ved den svensk-norske grænse 1906 rejste til Oslo og gennemgik manuskriptet med general Berg og professor Worm-Müller ved Oslo Universitet, således at han var sikker på, at fremstillingen var så uangribelig som muligt.

Nordentofts periode kom således til at betyde en ordning af hærens indre historie og en etablering af nære forbindelser med de andre nordiske militærhistoriske afdelinger, der formentlig vil blive overordentlig frugtbringende for fremtidens militærhistoriske forskning.

Gordon Norrie.